

ALBERTAS ROSINAS, MIKALOJAUS DAUKŠOS TEKSTŲ ĮVARDŽIŲ SEMANTINĖ IR MORFOLOGINĖ STRUKTŪRA.

Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 163 p.

Sukūrės savitą įvardžių klasifikavimo sistemą, aprašęs ne tik lietuvių bendrinės kalbos (Rosinas 1984; 1996), bet ir baltų kalbų įvardžių semantinę struktūrą (1988a), ištyręs ir apžvelgęs šiu kalbų įvardžių kilmę bei raidą (1988a: 157–226; 1995), prof. Albertas Rosinas pelnytai vadina mas žymiausiu baltų kalbų įvardžių tyreju. 2001 metais pasirodžiusi knyga skirta pirmuosiuose LDK raštuose – Mikalojaus Daukšos *Katekizme* ir *Postilėje* – esančių įvardžių semantinės ir morfoliginės struktūros analizei. Ši monografija gali būti apibūdinta kaip ankstesnių tyrinėjimų pratęsimas, tikslinimas, sisteminimas ir apibendrinimas ne tik dėl mokslinio tyrimo objekto vėl pasirinktos įvardžio klasės, bet ir dėl Daukšos tekstu: jau anksčiau aprašyta kai kurių įvardžių vartosena Daukšos *Postilėje* (Rosinas 1988b: 186; 1991: 53–55), iš jos pateikta įvardžių paradigmų bei formų (Rosinas 1995: 18; 42–43 t. t.) ir aptarti net kai kurių žodžių grafinio pateikimo ypatumai (plg. Rosinas 1994: 83–84). Naujosios knygos *Pratarmėje* autorius, aptardamas Daukšos tekstu vertę, apgailestauja, kad šiu tekstu duomenys kalbininkų darbuose dažniausiai vis dar naudojami tik „kokiae hipotezei ar kalbos raidos dėsningumui pagrįsti“ (p. 8), nors sisteminis kalbos tyrimas (priešingai nei atomistinis) leidžia „lengvai nustatyti archaizmus ir inovacijas, [...] išryškinti kitimų sąlygas, vidinius motyvus bei kitimų tendencijas“ (p. 8) ir gali leisti pakeisti „kai kurių žodžių gramatinį statusą“ (ten pat). Šioje knygoje, kaip ir autorius seniau pateiktuose dabartinės lietuvių kalbos įvardžių sistemos aprašuose (plg. Rosinas 1984: 10–12; 1996: 18–20), tą patį – ne įvardžio, o būdvardžio – statusą išlaiko žodis *tūlas* („žodis *tūlas* yra ne įvardis, o būdvardis“ (p. 153)) ir samplaika **kok(i)s tok(i)s* („turinti reikšmę „menkas, nežymus“, kaip ir dabartinės kalbos *šioks toks*“ (p. 14)), bet žodis *savas* gramatiškai apibūdinamas kitaip: „Vadinamasis savybinis sangrāžinis „īvardis“ *savas*, -a yra ne įvardis, o būdvardis, kontrastuojantis būdvardžiui *svetimas*, -a.“ (p.153) (plg. dar: „nesvetimas, artimas, pačiam priklaustantis“ (p. 32–33)). Iš Daukšos tekstu į įvardžių inventorių patenka *visoks*, -ia, kuris nebuvo įtrauktas į dabartinės lietuvių kalbos įvardžių sąrašą (plg. Rosinas 1996: 19). Diachroniškai įvertinęs šio žodžio vartoseną Daukšos tekstuose (p. 107–108; 111–112) autorius teigia, kad „žodžio *visokias* tik vienaskaitos formos turėjo bendrumo įvardžių reikšmę, o daugiskaitos formos – būdvardžio reikšmę „īvairus“ (p. 108). Žodžiai, patekę į įvardžių inventorių, monografijoje aptariami ir kilmės bei darybos požiūriu: „Daukšos tekstu įvardžių inventoriaus pagrindą sudaro įvardžiai, paveldėti iš baltų ir lietuvių prokalbės; tik kai kurie egzistavimo įvardžiai (*nēkas*, *nēkuris*, *nēkurie*, *nēkokis*) yra vertiniai iš lenkų, o bendrumo įvardis **kožnas* [...] yra skolinys iš baltarusių *କାଜେନ୍ତ୍ର*, *କାଜନ୍ୟୁ*“ (p. 153). Autorius nuomone, „Reliatyvinis įvardis *kaskas(g)* yra Daukšos naujadaras, atsiradęs perinterpretuojant samplaikinio bendrumo įvardžio *wifsa kas* dėmenis sakiniuose su reliatyviniu įvardžiu *kas* ir prijungiant bendrumo įvardžio antrajį dėmenį prie reliatyvinio įvardžio“ (p. 154).

Pratarmėje autorius nurodo šio darbo tikslus: pirma, „identifikuoti Daukšos tekstu įvardžių inventorių, nustatyti jų funkcijas ir reikšmes bei semantinius diferencinius [...] požymius, skiriandinius įvardžius vienas nuo kito ir jungiančius juos į tam tikrus poklasius“ (p. 8), antra, „re-

miantis Daukšos ([...] ir kitų XVI–XVII a. autorų) tekštų duomenimis paaiškinti [...] adesyro ir aliatyvo [...] neutralizacijos sąlygas ir vidinius motyvus“ (p. 8). Šių tikslų įgyvendinimas padalija knygą į dvi dalis: pirmąją, sisteminio aprašo reikalavimus išpildančią dalį, kurioje pastebimas autoriaus sukurtojų įvardžių klasifikavimo ir semantikos teorijos taikymas aprašant Daukšos tekštų įvardžius, ir antrąją, skirtą aptarti bei pagrįsti kai kurių postpozicinių vietininkų (adesyro ir aliatyvo) susiformavimo ir supanašėjimo sąlygas bei motyvus. Pačioje monografijos struktūroje išoriškai tai beveik neatsispindi: knygą sudaro *Pratarmė*, dėstymas – *Įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra, Išvados*, literatūros, šaltinių, santrumpų nuorodos ir išvados anglų kalba (*The semantic and morphological structure of pronouns in Mikalojus Daukša's texts*). Tik *Turinje* (p. 5–6) iš pateiktų nuorodų į paragrafus (i skyrių „Įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra (§ 1–45)“) įtraukta dalis „1.10. Postpoziciniai vietininkai: kilmė, funkcijų pakitimų vidiniai motyvai (§ 46–48)“ matomas mėginiamas išskirti šią, ne vien tik įvardžių, bet ir kitų¹ vardažodžių postpozicinių vietininkų kilmės ir raidos problemas gyldenančią dėstymo dalį, savo teoriniai apibendrinimais svarbią ne tik senųjų raštų tyrinėjimo ir aprašymo, bet ir istorinės gramatikos pozicijui. Įvertinės tarp sintaksinių konstrukcijų su prielinksniu *prieg* ir adesyro bei aliatyvo pastebėtą tam tikrą koreliaciją (p. 136), skyriuje „Postpoziciniai vietininkai [...]“ autorius aptaria Daukšos tekstuose esančių sakinių su „adesvine“ konstrukcija (*prieg + naudininkas*) sandarą (p. 136–137) ir teigia, kad tokios konstrukcijos yra poziciniai morfologinės adesyro formos variantai. Čia pristatoma ir Daukšos tekstuose dažna konstrukcija *prieg + kilminkas*, kurios pirminė reikšmė buvo „aliatyvinė“ (p. 137). Remdamasis Daukšos tekštų medžiaga autorius gali detaliau pagrįsti jau anksčiau keltą prielaidą (plg. Rosinas 1995: 64) dėl vienaskaitos adesyro kilmės iš naudininko samplaikos su postpozicija **p(r)ei* (p. 143–144). Rosino nuomone, kitų simetriškų prielinksnių konstrukcijų analogija rodo, kad „dėmenų sukeitimais vietomis nedaro įtakos dėmenų morfologijai – išlieka tas pats prielinksnio (polinksnio) valdomas linksnis ir po prielinksnio ir po polinksnio“ (p. 144). Aptariant nesutampančio su datyvu *u* kamieno adesvy, keliama Jono Kazlausko ir Vytauto Mažiulio nuomonę palaikanti prielaida, jog enklitinė postpozicija adesyro formavimosi laikais „galėjo priaugti prie *u* kamieno datyvo formos su *-u*“ (p. 144). Svarstydamas o kamieno vardažodžių adesyro kilmės problemą, monografijos autorius neabejoja, kad „daiktavardžių vienaskaitos adesyas susiformavo iš vienaskaitos datyvo ir polinksnio **prei*“ (p. 147). Tai, kad senuojuose raštuose vartojami su datyvo struktūra nesusiųjų daugiskaitos adesyvai (p. 147), aiškinama neigiant teoriją dėl daugiskaitos adesyro formų kilmės iš daugiskaitos inesypo priaugus postpozicijai *pi(e)* (p. 147–148), nes, autoriaus nuomone, ši teorija néra pajėgi paaiškinti baltų kalbų inesypo ir adesyro posistemui būdingo asimetriškumo bei poreikio darytis postpozicinį daugiskaitos inesypą, turint iš indoeuropiečių prokalbės paveldėtą daugiskaitos lokatyvą *su -su* (p. 147–148). Šioje monografijos dalyje aptariamos ir galimos daugiskaitos adesyro su *-su(m)p* susidarymo sąlygos (p. 149–150), ir vidiniai motyvai: tai, kad daugiskaitos adesyro su *-sump* pagrindu buvo pasirinktas senasis lokatyvas su *-su*, lémė „fonetiškai sutampančią, arba sinkretinį, datyvo ir lokatyvo formų vartojimas vienaskaitos inesypinėse ir

¹ Plg. *Pratarmėje*: „įvardžiai taip pat yra vardažodžiai, o kartu ir kitų vardažodžių (daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių) substitutai. Laiko būvyje gimininiai vyriškosios giminės įvardžiai yra paveikę kitų vardažodžių linksniavimą“ (p. 9). Bet dėl tekste kai kur praleisto skiriamojo įvardžio kilmininko formos gali susidaryti išpūdis, kad įvardis nepriklauso vardažodžių klasei, plg.: „gimininių įvardžių ir vardažodžių [...] vartojamas ir inesypas“ (p. 141), „su statyviniais veiksmažodžiais [...] tiek gimininių įvardžių, tiek vardažodžių adesyvas [...] yra inesypo sinonimas“ (p.142).

adesyvinėse konstrukcijose“ (p. 151–152). Šis pasirinkimas, Rosino nuomone, gali būti įvardijamas kaip „naturalus linksniai galūnių morfų suvienodinimo procesas“ (p. 152).

Pagrindinėje – Daukšos tekstų įvardžių semantikos ir morfoloģijos aprašui skirtoje (§1–45) – monografijos dalyje skaitytojas ras trumpą įvadėlį *Įvardžių santykiai* (p. 10) ir Daukšos tekstu inventoriaus sąrašą, lydimą pastabų, kuriose papunkčiu gildenama žodžio *tūlas* neįtraukimo į įvardžių inventorių problema. Kituose šios dalies poskyriuose pateikiamas Daukšos tekstu įvardžių aprašymas atskleidžia seniau autorius sukurtą įvardžių klasifikavimo sistemą, pagal kurią įvardžiai išskirstomi į šešias klases: asmeniniai (participiniai, neparticipiniai, sangrąžiniai) (§4–10); savybiniai (§11), rodomeji (būdvardiškieji, daiktavardiškieji konkretieji, absolutiniai bei kokybiniai demonstratyvai, netiesioginio rodymo įvardžiai, rodomųjų įvardžių dviskaita) (§12–22), skiriamieji (§23–24), emfatiniai (§26–27) ir kogniciniai įvardžiai (klausiamieji, egzistavimo, nežymimimieji, žymimieji, bendrumo, reciprokiniai, neigiamieji ir reliatyviniai) (§28–44). Tyrimo apibendrinimai pateikiami dalyje *Daukšos tekstu įvardžių diferenciniai požymiai ir semantinė struktūra* (§45). Pagal galimybes užimti vietą daiktavardžio frazėje autorius Daukšos tekstu įvardžius (kaip ir dabartinės lietuvių kalbos įvardžius, plg. Rosinas 1996: 144) skirtos į dvi klases: „daiktavardiškuosis, vartoja mus tik daiktavardžio pozicijoje, ir būdvardiškuosis, vartoja mus ir daiktavardžio, ir būdvardžio pozicijoje“ (p. 132). Ištirtą Daukšos tekstu įvardžių struktūrą aprašo diferencinių požymų poromis, kurios išryškėjo tiriant sintagminius ir paradigmatus Daukšos tekstu įvardžių santykius. Tokių porų Daukšos tekstu įvardžiams aprašyti skiriama septyniolika² (p. 132–134). Pagal šiu požymiu kompleksą įvardžiai pateikiami *matricoje* (p. 133), o semantinė klasifikacija ir sisteminių santykių hierarchija pagal išskirtus 17 diferencinių požymų atsiispindi *Įvardžių identifikacijos dendrogramoje* (p. 134–135).

Rosino surukta įvardžių klasifikacija jau tvirtai įsigalėjusi lietuvių kalbotyroje ir sunku būtų ją apeiti ar nutylėti bet kuriam svarstančiam įvardžių klasifikacijos ar aprašo problemas. Šią monografiją paties autorius darbų kontekste galima būtų įvertinti kaip anksčiau autorius sukurtos sistemos panaudojimą aprašant senųjų raštų įvardžius. Dėl to ir šioje recenzijoje į monografiją žiūrima kaip į senųjų raštų tyrimą.

Aprašydamas Daukšos tekstu įvardžių semantiką (žr. turinį §1–45) autorius naudojasi metodika, kurią įvardžių struktūros ir jų paradigmų analizei taikė jau pirmojoje monografijoje *Lietuvių bendarinės kalbos įvardžių semantinė struktūra* (1984) ir tobulino paskesnėse – *Baltų kalbų įvardžiai* (1988a: §12–79) bei *Lietuvių bendarinės kalbos įvardžiai* (1996: §12–71), ir knygos *Pratarmeje* autorius primena, kad vengiant pasikartojimo sudėtingesni teoriniai klausimai monografijoje neaptarinėjami bei pataria naudotis 1996 m. monografija, kurioje teoriniai dalykai paaškinti plačiau (p. 8). Bet kartais į knygą perkeliami seniai įrodyti dalykai. Pavyzdžiu, į 9 eilutes sutilpusi *Daukšos tekstu įvardžių inventorių* (p. 10–11) lydi per tris puslapius (p. 11–14) nusidiekusios *Pastabos*, kuriose ištisai perrašomas straipsnelis „Dėl *tūlas*, –à statuso ir kilmės“ (Rosinas 1986: 30–33), pateikiant į jį net 4 nuorodas, nors tik dvi paskutinės turi šiek tiek papildo-

² Aprašant dabartinės lietuvių kalbos įvardžių sistemą, autorius iš pradžių buvo skiriama 20 diferencinių požymų porų (Rosinas 1984: 115; 1988a: 146–148), vėliau palikta 19 porų (plg. Rosinas 1996: 145–147): tokios įvardžių samplaikos kaip *vienas antro* šioje monografijoje aprašomos tik požymiai pora reciprokinis/nereciprokinis, atsisakant apibūdinimo požymiais nediferenciacinis/diferenciacinis. Taip pat atsisakyta tokų diferencinių požymių, kaip gausos/negausos ir pasirenkamasis/nepasirenkamasis, kurie buvo reikalingi aprašant dabartinės lietuvių kalbos įvardžius *kai kas* ir *daug kas*; *keletas* ir *visi*, *visa*, *abu*; *kiekvienas* ir *bet kuris* (Rosinas 1996: 146–147).

mos, bet tikrai nebūtinos šiai knygai informacijos. Taip tartum iš naujo įrodinėjama, kad žodis *tūlas* „niekada nebuvo įvardis“ (p. 14). Monografijos kontekste neimtai atrodo mėginimas vėl argumentuoti psycholingvistiniu eksperimentu, atliktu 1987 m. keliose mokinių ir studentų grupėse (žr. p. 11–12). Primenama, kad Jaunius ir Skardžius žodį *tūlas* laikė būdvardžiu (p. 12), bet lieka nepaminėta, kad ir Palionis DK *Žodžių formų rodyklėje* žodį *tūlas* pateikia su prierasu *adj.* (t. y. *adjectivum*, būdvardis) (Palionis 1995: 737). Ištisinis straipsnelio perrašas atrodo lyg autorius bandymas kiekybiškai atsverti savo abejones dėl ginamo teiginio, kurios iškilo nagrinėjant Daukšos tekstu *tūlas* raiškos ypatumus, pvz.: „tam tikruose kontekstuose *tūlas* gali iegyti reikšmę „ne vienas“ arba „keli“ ir suartėti su santikinį gausumą pertiekiančiais egzistavimo įvardžiais [...]“; „Vargu ar dėl šių dviejų susiaurinta reikšme pavartotą *tūlas* atveju³ ši žodį reikėtų skirti įvardžiams. To daryti neleistų net ir vieną kartą koreliuojantis *tūlas* su *kuris* įvardiniame sakinyje [...] DP 574.₄“ (p. 13).

Darbas, reikalavęs didžiulės apimties medžiagos atrankos ir apžvelgimo, *Pratarmeje* kukliai apibūdinamas kaip „bandymas užpildyti Daukšos tekstu kalbos sisteminio aprašo spragą“ (p. 8), pažymint, kad „iki šiol neturime (išskyrus Prano Skardžiaus „Daukšos akcentologiją“) Daukšos tekstu kalbos sinchroninių aprašų, kurie leistų susidaryti jo kalbos sisteminį vaizdą“ (p. 8). Nors autorius ir nedetalizuoją, kas privalu sisteminiam tyrimui, skaitant monografiją akivaizdu, kad pritariama minėtame Skardžiaus veikale išdėstytiems ir taikomiems sisteminio aprašo principams⁴, nes sugretinti Daukšos ir Ledesmos katekizmų atitikmenys monografijoje pateikiami tik keletą kartų (p. 65; 66; 105; 115; 140; ..?), o gretinimai su Wujeko *Postilės* teksto atkarpomis išvis nepateikiami. Lenkiški atitikmenys sustiprintų išvadą, kuriose kalbama apie originalo įtakos buvimą ar nebuvimą aptariamoms konstrukcijoms, teiginius, pvz., aptariant adesyvo ir aliatyvo funkcijų pakitimų teigiamą, kad „kalbamieji pakitimai atsirado ne dėl svetimų įtakų [...]“ (p. 139), bet pasiremiant sugretintais pavyzdžiais iš Daukšos ir Ledesmos katekizmų tam ir paprieštaraujama, plg.: „Kalbant apie aliatyvo vartojimą Daukšos tekstuose taip pat atsargiai būtų galima teigti, kad jis inspiravo lenkiško originalo prielinksninės konstrukcijos [...]“ (p. 140). Pateikdamas išvadą apie savybinių įvardžių vartoseną Daukšos tekstuose autorius teigia, kad „kaip rodo prie *manas* ir *tavas* paradigmų pateikti pavyzdžiai, savybiniai įvardžiai *manas*, *tavas* dažnai vartojami refleksyviškai pagal lenkiško originalo modelį (žr. Rosinas, 1988, 176–179)“ (p. 37). Nors išvada abejoti nėra pagrindo, vis tik būtų patogu rasti bent keletą pateiktų lenkiškų atitikmenų, nes nurodytoje 1988 m. monografijoje irgi pateikiama tik išvada apie lenkiškų originalų įtaką (žr. Rosinas 1988a: 179), nukreipianti į straipsnį „Viena asmeninių I ir II asmens įvardžių vartosenos ypatybė lietuvių senųjų raštyų kalboje“, kuriame pateikiamas vienas pavyzdys iš Merklio Petkevičiaus katekizmo, sugretintas su originalu (žr. Rosinas 1973: 168). Originalo atitikmenų stinga ir prie Daukšai pateiktų kaltinimų dėl netinkamai parinktos formos, pvz., p. 122 teigiamą, kad „Daukšos tekstuose pasitaikantis įvardžio *tas* ar *bi*s formų keitimas reliatyvio įvardžio *kuris* formomis neatrodo korektiškas“ ir kad „Tokių nekorektiškos *kuris* formų vartosenos atveju Daukšos tekstuose yra ir daugiau“, bet lieka nepaminėta, kad nurodytuose sakiniuose *Kureis žodžeis* (DP 10₂) versta iš *Ktoremi flowy*, o *kuriūssia daiktūssia* (DP 582₁₆) iš *w*

³ Kalbama ne apie du pavyzdžius – pats autorius jų nurodo daugiau nei 3: „[...] DP 265₃₄; [...] DP 257_{34–35}; [...] DP 257₂₆ ir kt.“ (p. 13), bet apie dvi reikšmes, kuriomis vartojamas *tūlas*: 1) „ne vienas“; 2) „keli“.

⁴ Skardžiaus nuomone, „visybei tirti [...] turi būti vartojama visa tiriamoji medžiaga [...]“ (cituojama iš Skardžius 1999: 49), svarbu atsižvelgti į autentiką, bet nagrinėjami Daukšos kalbos pavyzdžiai neprivalo būti statistiškai suregistrojuojami (Skardžius 1999: 49–50); dėl aiškumo ir lengvesnės orientacijos dera pateikti kai kurių žodžių lenkiškas reikšmes (Skardžius 1999: 42).

ktrych r̄zecjach. Ignorujant lenkiškus atitikmenis ir tekstu specifiką (p. 102) pateikiamos išvados apie vertimą: „Ivardžio abu formos Daukšos kartais ne visai vykusiai keičiamos rodomujų įvardžių⁵ tū du formomis, nors to nereikalauja teksto logika, plg.: *Tāre iam' Jefus. Milēssi Wiebpati Diewā tāwa ižg wiſós birdies tawós / ir ižg wiſós dūbiós tawós / ir ižg wiſo hūmo tawo / ir ižg wiſy sih⁶ tawý.* Tatāig yra didžeuses ir pirmiausias prisakimas. O antras patōgus yra tam. Milēssi ārtimą tawą kaip sawé pāti. Tūsé dwie iūsē⁷ (=abieiuose) prisakimūše vžswiro wissas žókonas ir Pránaþái. DP 342₉₋₁₅“ (p. 102). Palyginus su Wujecko tekstu („Ná tych dwu⁸ pržykažaniach žawiñal wþyftek žakon“) matyti, kad Daukša laikési originalo ir gali būti, kad tai daryti jam buvo privalu ir dėl teologinių priežasčių, nes rodomojo įvardžio forma suderinta su skaitvardžiu yra lyg adresas, nurodantis, kuris iš Dievo prisakymų aptariamas ar apibendrinamas, plg.: *O kurþyrá þitié kurié bilo idant Wiebpatiſ Chriſtus lieptu nepatógus dákutus? Néſſa ī iei anie žmónes ſenamé žókone turédami teiþ ſukius / ir beþkáicžiáus prisakimu ir ceremonių nuð Diéwo / ir ne turédami tos pþaþalpos/ kurę mës nu tyrim žókonę nauiaméumę/ galeio wienók' iþpildit' wiffús anús prisakimus: O kaipög mës krikþcjonis pildit' iu ne turime/ kurié tiektai wiéna prisakimą turime / tatái yra/ Mitek.“ DP 463₃₄₋₃₉; Kaméig vžrakinas / toii dëf̄mtis priffákimy? Dwéiaté priffákimy ape meiþ / tai eft tuþfe: mitek Wiebpaty Diewą qnt' wiſo / o ārtimą kaip pāty sawé/ drin' Wiebpatiſ Diewo. Trumpai fákani/ wissas žókonas Diewo vžrakinas faldžeusémę priffákimę meites DK 88₅₋₁₆.*

Dėl teksto gretinimo su originalu nebuvo kartais paviršutiniškai nustatoma nagrinėjamos konstrukcijos reikšmė. Pvz., absoliutinio demonstratyvo vartosenos su prieg aprašyme teigama, kad: „Reikšme „be to“ Daukšos tekstuose vartoja [...] samplaika prieg tam“ (p. 137), nors nėra lengva patikéti, kad nurodytame DP 73₄₀ pavyzdje predikatas išreikštasis būsenos veiksmažodžiu *budamas + prieg tam* gali būti vartojamas ne erdvės santiukių raiškai, o autorius priskirta „be to“ reikšme (kuri paprastai atsiranda tik samplaiką *prieg tam* verčiant iš *przy tym*, pvz., *prieг tam*’ DP 299₂₂, ar iš *y owþem*, pvz., *prieг tam*’ DP 22₆). Plg. nurodyto sakinio *Nes židas intikeio iog Wiebpatiſ budamas prieг tam’ galéio iu pasweikini*’ (DP 73₄₀) originalą (*Bo žyd uwierzył że Pan będoc obecnym/ mogł go użdrowić*) bei gretimą kontekstą (*žydą paliteiimu/ o pahoni žodžiu pasweikino* DP 74₇).

Gali būti, kad autorius, žinodamas apie prof. Jono Palionio baigiamą ruoštį Daukšos ir Wujecko postilių gretiminį leidimą⁹, laikési nuostatos, jog skaitytojas pats be didelio vargo galés sugre-

⁵ Aptariamu atveju *Tūsé dwieiuisē* ne vienažodė (apie vienažodes dviskaitos formas p. 103) rodomojo įvardžio *tū du* lokatyvo forma ir ne rodomujų įvardžių dviskaitos atvejis (plg. 57–60), o du atskiri žodžiai, iš kurių tik pirmasis yra rodomas įvardis, plg. Daukšos tekstu rodomujų įvardžių inesvyt vartoseną su skaitvardžiais, nurodančiais konkretų skaičių maldų: *M. O kitū dákutų priwålomu kur mēldžiamē? Mo. Toſſe pękioſe małdóſſe/ kuriós páskui tie dwi eit* DK 53 (*M. A drugich r̄zecjy potržebnych kędy prošimy? V. W drugich pięci prošbách. LK 33₉₋₁₁*); *Kog Diewiep̄ prâjſom toſſe septiniøe maldoſſe?* DK 51₈₋₉ (*Czegož prošimy w tych siedmi prošbách / które žá tym idą?* LK 32₇₋₈). Beje, ir pats autorius, monografijos p. 59–60 aptardamas rodomujų įvardžių dviskaitos paradigmą, nepateikia rodomojo dviskaitos įvardžio *tuodu* inesvyt. Dar apie įvardžių dviskaitą Rosinas (1995: 51–53) ir plg. „Dviskaitos genityvo ir lokatyvo specialių formų lietuvių kalboje néra“ (Zinkevičius 1980: 182); dabartinės kalbos dviskaitos lokatyvo formos: *tuôdviese, tiédviese* (Andronov 1999: 155). Jokių įvardžių dviskaitos *tuodu*, *tiedvi* lokatyvo formų nepateikia Ambrasas, red. (1994: 280).

⁶ DP 342₁₂ parašyta: *sih* – J. P.

⁷ DP 342₁₄ parašyta: *dwieiuisē* – J. P.

⁸ Vartojama senesnė (nei nuo 16 a. pradėjės įsigalėti naujadaraus *dwuch, dwoch, dwóch*) bendra kilmininko ir vietininko forma *dwu* < **dwoju* (Klemensiewicz et al. 1955: 339).

⁹ Apie knygą *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilę ir jos šaltiniai*, žr. Karaciejus (2001: 187–201), Judžentis (2001: 213–214).

tinti pateiktus Daukšos *Postilės* teksto gabaliukus su lenkiškais atitikmenimis. Monografijoje neminimas¹⁰ ir Czesłavo Kudzinowskio „Indeks – Słownik do „Daukšos Postilė“, suteikiantis galimybę greitai pamatyti ne tik rūpimo žodžio įmanomus lenkiškus atitikmenis¹¹, bet ir paties žodžio vartojamas formas bei buvimo koordinates¹², o pagal jas nustatyti ir vartojimo dažnumą. Recenzuojoje monografijoje įvardžių vartosenos Daukšos tekstuose kiekybinė situacija nekonkretizuojama ir apibūdinama tik apibendrinančiais pasakymais, pvz., „ir kt.“ (p. 107; 137; 138); „kartais“ (p. 102); „retkarčiais vartojamos“ (p. 99); „visiškai nevartojamos“ (p. 14); „dažniausiai vartojama“ (p. 117). Todėl keistai atrodo pastaba, detalizuojanti formų vartoseną ne Daukšos tekstuose: „Pavyzdžiu, Vilento „Enchiridione“ iš 23 daugiskaitos inesvyų 17 yra su -su ir tik 6 su -sa“ (p. 148).

Nors Daukšos tekstu įvardžių inventoriaus identifikavimas yra vienas monografijos tikslų (žr. p. 8), pagrindinis įvardžių sąrašas (p. 10–11) monografijoje pateikiamas be paaškinimų ir skaičiutojui tenka koreguoti pirmą išpūdį, kad Jame atsižvelgiant į grafinį užrašymą Daukšos tekstu įvardžiai pateikiami abécélės tvarka rikiuojant pagrindines formas, kabliataškiais atskiriant įvardžius iš skirtingu reikšminiu grupei, o kableliais – gretimines formas arba tam tikrus paradigmos narius (pvz., savybinius kilmininkus). Nė vienos iš šių nuostatų nuosekliai nesilaikoma, o kadaangi nėra rodyklės, tai siekiant įsitikinti, ar teisingai užrašyta forma, gali tekti pavartyti knygą atidžiau, nes:

– kartais neiškūs grafinio užrašymo pasirinkimo motyvai, pvz., inventoriuje pateikiama „abeia, abeias; ābeietas“ (p. 10), o 106 p. pristatomas daiktavardiškas *abeia*, pateikiami pavyzdžiai, aptariami grafiniai variantai, tarp kurių net nėra identiško inventoriuje pateiktam *abeia*. Sinoptinėje lentelėje (p. 132) bei matricoje (p. 133) irgi pateikiama *abeia*;

– nenuosekliai laikomasi abécélino principo: inventoriuje pateikiami kabliataškiais atskirti „sawo; sawęs“, nors turėtų būti atvirkščiai: „sawęs; sawo“, plg. skyriuje „Sangražiniai įvardžiai“ kilmininko variantus: pirma „sawé, sawé, sawęs, sawęs, sawis“ (p. 24), o paskui „sawo, sawo, sawó“ (p. 25);

– nenuosekliai žymimas rekonstrukcijos ženklas prieš įvardžius, kurių vardininko forma Daukšos tekstuose neužfiksuota, pvz., įvardis *nēkas* be žvaigždutės pateikiamas sąraše (p. 10), sinoptinėje lentelėje (p. 132) bei teksto 96 puslapyje, nors 97 puslapyje rašoma: „Kartais vietoj *kas* Daukša Postilėje vartoja verstinį *nēkas, turintį ta pačią reikšmę „kas nors“. Ir atvirkščiai, sąraše žymima „*keletas; *keli“ (p. 10), o 98 p. aptariami nesamplaikiniai žymimieji „keli, keletas“. Be rekonstrukcijos ženklo šie įvardžiai pateikiami sinoptinėje įvardžių lentelėje (p. 132) bei matricoje (p. 133);

– sąraše pateikiamas tik vyriškosios giminės gimininių įvardžių formos, pvz., „iis, iissai“ (p. 10), bet sinoptinėje lentelėje (p. 132) ir matricoje (p. 133) skiriama *iis*; *ii*. Tekste taip pat nesuvienodintas vyriškosios ir moteriškosios giminės įvardžių (tokių kaip *patis*, -i; *βitas*, -a; *kokis*, -i-ia; *tokis*, -i-ia; *tas*, -a) pristatymas – ar tai vienas, ar du atskiri įvardžiai, plg.: „Toks

¹⁰ Ši DP kalbos tyrinėtoju parankinė knyga neįtraukta ir į literatūros ar šaltinių sąrašą, nors Palionio sudarytos DK žodžių formų rodyklės (Palionis 1995: 627–748) autorius neignoravo ir pateikė komentarų (pvz., p. 140). Papildymu ar komentarų galėjo būti pateikta ir Kudzinowskio darbui.

¹¹ Kudzinowski juos pateikė iš 1596 m. Wujeko mažosios postilės leidimo. Kitos nuomonės apie Daukšos *Postilės* originalą Urbutis (1978: 84) ir Palionis (2000: 17–21).

¹² Pvz., monografijos 79 puslapyje aptariant samplaiką *kito mēto* cituojamas DP sakiny pateiktas be koordinaciją, bet jas skaitytojas nesunkiai gali nustatyti pasinaudodamas Kudzinowskio indeksu: DP 318_{45–46}.

Įvardis yra *patis, pati*. Jis jeina į įvairius junginius su vardažodžiais [...]“ (p. 86), „**Įvardis** *patis, -i* sudaro junginius [...]“ (p. 87), „**Įvardžiai** *patis, -i* tose samplaikose pabrėžia [...]“ (p. 86), „**Įvardžių** *patis, -i* paradigmą [...]“ (p. 87);

– inventoriuje surašyti ne visi įvardžiai (ne visų jų pagrindinės formos) pvz., iš žymimų egzistavimo įvardžių nepristatytas **tiekas*, plg. tekste: „Neapibrėžta elementų kiekį perteikia ir įvardis **tiekas*, kurio formos retkarčiais vartojamos Daukšos tekstuose ir kuris priskirtinas prie žymimų egzistavimo įvardžių [...]“ (p. 99). Iš tekste išvardytų būdvardiškųjų nežymimų įvardžių („*wienas, kuris, kokis, kokfai, nēkuris, nēkokis, kažkokis, kuris nor(int), koksfai nor(int)*“ (p. 97) nepateko samplaikinis *koksfai nor(int)*¹³). Tokius praleidimus ignoruoti leistų rodyklė. Jos reikalingumas akivaizdus ir dėl to, kad lentelėse ir dendrogramoje „dėl vienos stokos“ (p. 135) pateikiama tik po vieną poklasio atstovą, o poklasių aprašuose tas pas įvardis gali būti aptarinėjamas keliose vietose, nes to reikalauja semantinis skirstymas, pvz., tapačios grafinės raiškos asmeninių sangrąžinių *fawo* (p. 25) ir savybinių įvardžių *fawo* (tik 33 p. pateikta su nuoroda „žr. sangrąžinių įvardžių paradigmą“); įvardžių dviskaitos aprašas išskirstytas į dvi dalis: rodomyjų įvardžių dviskaita aptariama skyriuje „**Įvardžių dviskaitos vartosena**“ (p. 57–60), o „iš baltų prokalbės paveldėtos vienažodės dviskaitos formos“ (p. 103) aptariamos skyriuje „**Bendrumo įvardžiai**“; panašiai aptariamas įvardis *niekas*: skyriuje *Neigiamieji įvardžiai* (p. 113–114) ir kaip samplaikos *niekas kitas* narys skyriuje *Skiriamieji įvardžiai* (p. 80–81));

– inventoriniame sąraše likę korektūros klaidų, pvz., mišlingas įvardis *ne kioks* (p. 10), kurio tekste neaptaria ir pats autorius. Korektūros klaida galima laikyti ir asmeninių vienaskaitinių participinių įvardžių atoninių formos *mi, ti* skirtingą pateikimą: *mi* pateikiama daugiskaitinio participinio įvardžio *mes* reikšminiam lauke, nes atskirta kableliu: „*mes, mūsy, mi*“ (p. 10), o atoninė forma *ti* pateikiama kaip visai savarankiškas įvardis, atskirtas kabliataškais: „*tawas; ti; tokis, toks, tokfai; tu, tawęs, tawo*“ (p. 11). Monografijos tekste šios formos aprašytos vienaskaitinių asmeninių participinių įvardžių skyriuje: „Be aptartųjų *aš* ir *tu* netiesioginių linksnų ortotoninių formų, pasitaiko ir atoninių formų [...]. Daukšos Postilėje [...] atoninės formos taip pat užima antrają poziciją po įvardžio, veiksmažodžio, priešdolio ir turi naudininko ir galininko reikšmę“ (p. 16). Čia nepamaišytų ir gretinimas su originalo atitikmenimis, nes Daukšos Postilėje esančių atoninių asmeninių įvardžių formų retą (jų nurodyta 14 Kudzinowskio indekse) pasirinkimą galėjo lemti tam tikrų lenkiškų veiksmažodžių¹⁴ deriniai su enklitiniais datyvais¹⁵ *mi, ci < ti* arba sutrumpintais jų variantais, plg.: *Atfakifūt' (Odpowiemić)* 478₈; *lkiuūt' arba rodiiūt' (radžec)* 514₁₁; *paródisiūt' (Pokażec)* 200₂₁; *patirodiūt' (okajec)* 250₂₉; *rōdiūt' (radžec)* 165₂₈; *teikiuūt' (rádžec)* 248₅₁; *teikiuūt' (radžec)* 170₃₃; *Tepalaiminiū (Niechći okaże [...] oblicże)* 258₂₂; *kuriuūsmi dawēi (ktores mi dał)* 154₁₀; *Pamirôdik (Vkaž mi)* 84₂₃; *Paródikim (Vkaž mi)* 64₃₄; *prilaiskim' (dopusć mi)* 512₈; *Temi tāmpī (Niech mi fle)* 602₂₂. Ir dar dėl pateikimo būdo: nors atoninės formos yra konstrukcijos dalis ir vartojamos tik enklitinėje pozicijoje, užrašymas inventoriuje to neperteikia (kaip tai iš dalies parodyta *Išvadose*, plg.: „*Greta ortotoninių [...] Daukša kartais vartoja ir atonines formas mi, ti (-m, -t) [...]*“ (p. 155)). Tekste cituojant Daukšą nekreipiama dėmesio ir į tai,

¹³ Užrašytas *sf* derinys nėra būdingas Daukšos tekstams (iprastas yra *js* variantas).

¹⁴ Daukšai iškilusius sunkumus ieškant reikiamo *radžec'* atitikmens rodo greta pateikiami sinonimai: *lkiuūt' arba rodiiūt'* DP 514₁₁.

¹⁵ Plg.: „enklitininių įvardžių *mi, ti* formos taip pat atliepia kitų kalbų įvardžių datyvams (plg. s. sl. *mi, ti* [...])“ (Ambrasas 1979: 119).

kad sutrumpėjusios atoninės formos *Postileje* dažniausiai (išskyrus *teikiūt* DP 248₅₁; DP 64₃₄) žymimos dar ir specialiai ženkliukais (*t'* arba *t̄*; *m'*), pvz., „*Atsakisiūt* [...] DP 478₈“ (p. 17) (DP užrašyta: *Atsakisiūt*’).

Neaišku, pagal ką į inventorių parinktas vienas ar kitas įvardžio užrašymo variantas ir kokiui tikslumu monografijoje siekiama perteikti Daukšos tekstu pavyzdžius, nors kartais autorius aptaria kai kurias Daukšos tekstu rašybos ypatybes ir grafinį pateikimą (pvz., „užrašymas *wirefnē*¹⁶ skaitytinas kaip *wirefnem*. Tai viena iš abreviatūros priemonių [...]“ (p. 79); 18 p. pateikti svarstymai apie užrašymus *męs*, *iųs*... ir ar jie žymi pamatinius modelius). Dalis Daukšos tekstu citatų perteikimo dėsnингumų monografijoje nesunkiai numanomi, pvz., ignoruojami ne tik minėti *t'*; *t̄*; *m'*, bet ir kiti specialūs rašmenys, pvz.: *þ*; *ǵ*; *ř* (pvz., p. 13: *wieniſteſp* (vietoj *wieniſteſp*) DP 276₅₄; p. 137: *prieg tam'* (turėtų būti *prieğ tam'*) DP 73₄₀; p. 92 DP 9₆; *Kuriū* (*Kuriū*)) ir t. t. Dažnokai praleidžiamos, pridedamos ar pakeičiamos raidės, pvz.: p. 41: *kanceliariiōi*, plg.: *kancelliarīoi* DP 10₂₆; p. 16 – 17: „*Idant ižpilditūs žodžei kuriūs biļo / iog kuriūsmi dawēi ne pražudžeu ne wieno iž' ių* DP 154_{10–11}“ (plg.: *Idan ižpilditūs žodžei kuriūs biļo / iog kuriūsmi dawēi ne pražudžeu ne wiēno iž' ių*); p. 122: *o per wāriq ir geleži galibe ißmanos / kuriūſia daiktūſia vžgul' wiſſá garbe paſaulo* DP 582_{14–17} (plg.: *o per wāriq ir geleži galibe ißmānos / kuriūſia daiktūſia vžgul' wiſſá garbē paſaulo*); p. 97: *Búwog wel' iūſē kájkokis kitas apreißkimas iemus vžgulīs* (plg. DP 250₁; *Búwog wel' iūſē kájkokis kitas apreißkimas iūmus vžgulīs*). Kartais klaidingai perrašomas visas žodis ir net pats įvardis, pvz.: „Kaip abu leksinis variantas Daukšos tekstuose vartojamas įvardis *abeias* [...]: *Ant galō abeias pasiklönioiimas ir Dangißkas ir žmóniňkas / draugia yra sudėtu* DP 536₄₂.“ (p. 102) Plg., DP parašyta: *Ani gálō abeies pasiklönioiimas ir Diéwißkas ir žmóniňkas / draugia yrá sudėtu*; p. 13: *per akis sau butu ſugrīžę wieniſteſp*, plg.: *per akis iau butu ſugrīžę wieniſteſp* DP 276₅₄; DP 1926 m. leidime tikrai sunkiai išskaitomas mot. g. vns. inesvys *abieioiē* DP 141₅₁ autorius iššifruojamas kaip *abieieiē* (p. 103), plg. Kudzinowski (1977₁; 1) nurodytą *abieioiē*. Pasitaiko, kad įrašomas nesamas žodis (pvz., p. 102: *Ko padarit ir negal ieig abeietas nebús wienos ir tieſios wieros. Nes téwas tēs ant sawos wieros / O motina wel ant sawos;* DP parašyta: *Ko padarit negal ieig abeietas nebús wienos ir tieſios wieros. Neš téwas tēs ant sawos wieros / O motina wel anj sawos* DP 70_{39–40}) arba praleidžiamas esamas (pvz., p. 97: *pradēio nauius mókflus nē kokſai Thamožius Muncérus* DP 204₂₆, plg. DP parašyta: *pradēio nauius mókflus sēt nē koksái Thamožius Muncérus*). Nevienodai pateikiami Daukšos tekstu perdirbiniai: vienur su žvaigždute, pvz., p. 117: „*sintaksiškai netaisyklingas būtų sakiny *ne wieną priežastį smérties ne randū iamē*“, kitur tik rodykle, pramaisiui tai senoviniai, tai dabartiniai rašmenimis, pvz., Daukšos tekstams būdingais rašmenimis pateiktas perdirbinys, kartojantis ankstesnio saknio dalį ir rodantis galimą *kas* virsmą teigiamu bendrumo įvardžiu: „*Kas cžē nēregi / kaip ēft tikri žodžai Wießpaties* DP 22_{31–32} → *Wijſi cžē regi*“ (p. 93), atrodo lyg būtų iš tiesų paimtas iš Daukšos *Postilės*.

Pristatydamas įvardžius inventoriuje, lentelėse ir tekste autorius vengė dabartinei kalbai būdingo užrašymo. Bet kartais įvertinamas Daukšos tekstu įvardžių vartosenos taisyklingumas pagal dabartinės kalbos kodifikacijos standartus. Kaip vertinys pristatoma kai kurių inesvų varto-

¹⁶ Čia vėl kartojama straipsnelyje „Nepastebėta M. Daukšos rašybos ypatybė“ (Rosinas 1994: 83–84) padaryta klaida: „Iki šiol, rodos, nepastebėta, kad tokia abreviatūra būtų buvusi vartojama latvių ir lietuvių senuojuose raštuose. [...] Brükneliu nosinės raidės abreviatūra kartais reiškiama ir M. Daukšos postilės tekste“ (ten pat, p. 83). Bet nurodyti DP rašmenys Kudzinowskio indekse pateikiami su cirkumfleksu (ū, ī) ženklu (plg. Kudzinowski 1977₁; 30: *paklidelūp* 436₂₇; p. 240 *giwetūbime* 568₃₃). Dar plg. Rosinas (1995: 28).

sena, pvz.: apie inesvytą tamę sakoma, kad „Kalbamajo inesyvo vartojimas absolutinio demonstratyvo reikšme yra ne kas kita kaip lenkų kalbos atitinkamos konstrukcijos tiesioginis vertinys [...]“ (p. 65). Taip pat vertinamas abstrakčių daiktavardžių inesyvas, plg.: „Vieta (ar vietas) apeliuojama nurodyti inesvytu *kameg* ar iliatyvu *kanag*: atsakymai paprastai teikiami lietuvių kalbai būdingais konkrečiaisiais vietas reikšmės daiktavardžiais [...] Tačiau Daukšos tekstuose esti atvejų, kai inesvytu *kameg* apeliuojama nurodyti vieta (ar vietas) lietuvių kalbai nebūdingais abstrakčiaisiais daiktavardžiais [...]“ (p. 92). Kaip paraidinį vertinį iš lenkų kalbos Rosinas pristato ir bendrumo įvardžio inesvytą *wiffame*, jį palydėdamas pastaba, kad „Absolutinio bendrumo įvardžio inesyvas, kuriuo nurodoma vietų aibė, yra svetimas lietuvių kalbai“ (p. 105) ir kad „Visų kitų linksnių formos yra taisyklings ir tebevartojamos dabartinėje kalboje“ (p. 105). Kalbėdamas apie neigiamuosius įvardžius autorius pabrėžia, jog jie yra išlaikę senovinių ypatybų (p. 113) ir kad „Archaiška vartosena iš visų Daukšos tekštų neigiamujų įvardžių išskiria *niekas*“ (p. 113), bet nepamini neigiamojo įvardžio *niekas* nebūdingos dabartinei lietuvių kalbai inesyvo vartosenos (tiesa, monografijoje Daukšos tekštų įvardžio *niekas* paradigma nepateikiama), kuriau ankstesniuose savo darbuose yra ne kartą pabrėžęs: „Kontekstai rodo, kad *niekas* neturi vietininko linksnio“ (Rosinas 1984: 107); „Iš kontekstų matyti, kad ir latvių *nekas*, ir lietuvių *niekas* neturi vietininko linksnio“ (Rosinas 1988a: 136); „Iš kontekstų matyti, kad *niekas* neturi vietininko linksnio“ (Rosinas 1996: 136). Nors Daukšos *Katekizme* įvardžio *niekas* inesyvo nėra, bet *Postilėje* neigiamojo įvardžio *niekas* inesyvas, verstas iš Wujeko Postilėje esančio *ni w c̄jym*¹⁷, pavartotas keturis kartus (žr. Kudzinowski 1977;^j; 505):

*Bei ni/ iog Dwasia S. ne eſt' niekam' maſeſne/ žáda iq iiémus ani ſawos wietos atſiuſt' DP 216₁₆ (**ni w c̄jym** mniedyſy); Weluokai **niekame** ne priftok DP 109 (Cžártowi **ni w c̄jym** nie przyzwalay); krikſtiimas Jóno butý **niekámę** ſkirus nûg Christaus DP 23₄₇ (**ni w c̄jym** rožny); mus ifjmóke/ iog ne wiénu dákto gréic žęus wélinu ne pêrgaſſimé/ kaip' kad' io **niekamę**¹⁸ ne pâkluſſime DP 109₄₉ (**ni w c̄jym** nie vſluchamy).*

Knigoje yra likę ir redagavimo klaidų, pvz.: „Inesvyto pozicijoje vartojamas inesyvas tamę vietoj instrumentalio ar kitų linksnių“ (p. 65), „o kamieno lokatyvo lokatyvas su *-ei“ (p. 146), „veiksmažodis *tarti*, *byloti*, *kalbēti* vartojamas su naudininku ir aliatyvu“ (p. 23), „Formos ſāwi DK 210₁₆ priskyrimas inesvui yra nekorektiškas¹⁹ (žr. DK 720); čia **jis** atlieka datyvo funkcijas“ (p. 140). 11 p. esanti išnaša: „Minetuose žodynuose *túlas* įvardžiu nelaikomas – prie jo néra pažymos įv.“ turėtų lydėti dviprasmiškai suformuluotą sakinį „Daiktavardžio ir būdvardžio pozicijoje vartojamas žodis *túlas*, -a, turintis reikšmes „dažnas, nevienas, daug kas“ (žr. DLKŽ, 1972, 867), „dažnas, nevienas“ (DLKŽ, 1993, 861), tradiciškai laikomas įvardžiu“. Nesuvienodinta to paties vardo rašyba: „išlikę téra tik du neabejotini jo leidiniai – **Jokūbo** Ledesmos Katekizmo ir **Jakubo** Wujeko Postilės vertimas“ (p. 7) (plg. originalų rašybą: *Przez D. Jákubá Ledezmá* ir *Przez D. JÁKVBÁ WVYKA*) ir kt.

¹⁷ Apie *ni w c̄jym* žr. Klemensiewicz et al. (1955: 320, 321).

¹⁸ Šią formą nurodo ir Skardžius (1999: 227).

¹⁹ Nurodyta formą *fáwi*sunku įvertinti kaip datyvą, net aiškinant jos atsiradimą originalo įtaka, plg.: *Jog pigēus numirí túrimē/ nēkaip iy pažeif: ir túrimē ſu didē ſargibē/ ſaugot wiffus priffákimus io / brągindami iūs fáwididžéus ant wiffu dákty/ kurie yra qnt' to Paffáulo. (Abowieim rácjey vmržeć many nižli go obrájic: y many tež pilnie záchowáć wſytko pryzkážanie iego / waſąc go ſobie więcej/ nižli ktorą rzecj ná świecie. LK 43,₁₇).* Net dabartinės lietuvių kalbos požiūriu sunku panašiame kontekste pripažinti įmanomu žodžiu junginį *branginti sau*, o juk Daukšos raštuose inesyvas žymiai populiaresnis nei dabar.

Iš didžiulės apimties Daukšos tekštų medžiagos vien išrankioti įvardžius yra nelengvas darbas, nekalbant apie šios vardažodžių klasės, kaip savitos sistemos, aprašymą. Autorius neapsiribojo vien Daukšos tekštų įvardžių suklasifikavimu, jų ypatybių išskyrimu ir aprašymu poklasiuose. Šių tekštų įvardžių sintagminiu ir paradigminiu santykiai tyrimai leido autorui išskirti 17 diferenčinių požymių porų ir remiantis jomis aprašyti įvardžių semantines opozicijas bei kiekvieno įvardžio reikšmę kaip diferencinių požymių visumą, kuri ir nulémē konkretaus žodžio vietą tiriamos vardažodžių klasės sistemoje ar net neleido i ją įrašyti kai kurių žodžių, tradiciniuose gramatičiuose aprašuose paprastai turėjusių įvardžio statusą (*visoks* ne vienaskaitos, o daugiskaitos formomis; *kokš toks, savas, tūlas*). Susisteminės Daukšos tekštų įvardžių ir įvertinės „viso postpozicinių vietininkų (ypač inesovo ir adesovo) posistemio susidarymo“ (p. 150) sąlygas, monografijos autorius pateiké kritinių pastabų tradiciniams daugiskaitos adesvyvų su *-sump* bei *-samp* raidos aiškinimui, kuris pagrįstas prielaida dėl galimos baltų kalbų daugiskaitos inesovo kilmės iš daugiskaitos galininko + **en* (plačiau apie tai p. 148). Rosino nuomone, „dėl sisteminio trumpėjimo įvykės daugiskaitos inesovo ir adesovo sutapimas“ (p. 156) galėjo turėti įtakos gimininių įvardžių ir kitų vardažodžių inesovo ir adesovo maišymui tam tikruose kontekstuose ir šių linksnų vienaskaitos formoms (p. 156).

Knyga tuoju po pasiromy sulaukė senųjų raštų tyrinėtojų dėmesio ir pirmųjų citavimų²⁰, dar daug atsiliepimų sulaiks ir ateityje. Monografijos skaityojai ras įdomių ir naudingų dalykų, susijusių ne vien su įvardžių morfologija ir semantika bei senaisiais raštais, bet ir sintakse bei istorine gramatika. Gražiai išleistos (dailininkas Albertas Broga) ir moksliniu požiūriu vertingos monografijos laukia nauja perlaida, nes ir didesnais tiražais išleistos Alberto Rosino knygos būdavo greitai išperkamos (šios knygos tiražas tik 400 egz.). Ruošiant knygą pakartotiniam leidimui, i kai kurias čia išsakytas korektūrinio pobūdžio pastabas gal bus naudinga atsižvelgti, nors tai pastebėti turėjo jau šią knygą spaudai ruošę darbuotojai (redaktorė Rita Vinslovaite, techninė redaktorė Elvyra Volkienė, korektorės Danguolė Baliukynienė ir Stasė Urbonienė).

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

DK – KATHECHISMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCZIONII PRIWALVS. PARASZITAS PER D. IAKVBA LEDESMA Theologa Societatis IESV. Ižgulditas iš Lięžu/vio Lakiško ing Lietuvišką per Kunigą Mikaloju Daugęja Kánonika Žemaičių. Ižspáustas Wilniuje Metuſe užgimimo Wiefšpaties 1595.

LK – NAVKA CHRZESCIANSKA. Abo Kátechizmik dla džiataek Przez D. Jákubá Ledezmá. Theologá žebrania P. Ježusowego nápisány / á teraz z Włoskiego ná Poljskie przełożony. W WKRAKOWIE. (1605).

DP – Mikalojaus Daukšos 1599 metų POSTILĖ ir jos šaltiniai. Leidimą parengė Jonas Palionis, 2000, Vilnius: Baltos lankos.

LITERATŪRA

- AMBRAZAS, S. 2001: Dėl skaitvardinių būdvardžių kilmės. *Acta Linguistica Lithuanica* 45, 3–9.
- AMBRAZAS, V. 1979: *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, Vilnius: Mokslo.
- AMBRAZAS, V., red. 1994: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ANDRONOV, A. V. 1999: *Сопоставительная грамматика литовского и латышского языков. Словоизменение*. Санкт-Петербург: Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук.
- JUDŽENTIS, A. 2001: Naujų darbų apžvalga. *Acta Linguistica Lithuanica* 45, 207–219.

²⁰ Žr. Kavaliūnaitė (2001: 103; 104); Ambrasas S. (2001: 6); Maskuliūnas (2001: 83).

- KARACIEJUS, J. 2001: [Rec.] Mikalojaus Daukšos 1599 metų *Postilė* ir jos šaltiniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 45, 187–201.
- KAVALIŪNAITĖ, G. 2001: Adesvas Chylnskio Naujojo Testamento vertime. *Acta Linguistica Lithuanica* 45, 93–111.
- KLEMENSIEWICZ, Z., LEHR-SPLAWIŃSKI T., URBANICKÝ, S. 1955: *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- KUDZINOWSKI, Cz. 1977: *Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“ I (A–N), II (O–Ż)*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- MASKULIŪNAS, Br. 2001 [2002]: Dėl senųjų raštų posesyinių konstrukcijų su veiksmažodžiu *priklausyti*. *Baltistica* 36 (1), 81–85.
- PALIONIS, J. 1995: Žodžių formų rodyklė, *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas*. Parengė Vida Jakšienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 627–748.
- PALIONIS, J. 2000: 1599 metų POSTILĖ ir jos leidimai, *Mikalojaus Daukšos 1599 metų POSTILĖ ir jos šaltiniai*. Leidimą parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 13–22.
- ROSINAS, A. 1973: Viena asmeninių I ir II asmens įvardžių vartosenos ypatybė lietuvių senųjų raštų kalboje. *Baltistica* 9 (2), 161–170.
- ROSINAS, A. 1984: *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžių semantinė struktūra*, Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.
- ROSINAS, A. 1986: Dėl tūlas, -à statuso ir kilmės. *Mūsų kalba* 2, 30–33.
- ROSINAS, A. 1988a: *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Mokslas.
- ROSINAS, A. 1988b: Dėl žodžio visoks reikšmės ir statuso. *Baltistica* 24 (2), 185–189.
- ROSINAS, A. 1991: Neigiamųjų įvardžių vartosenos ypatybės M. Daukšos postilėje. *Baltistica* 27 (1), 53–55.
- ROSINAS, A. 1994: Nepastebėta M. Daukšos rašybos ypatybė. *Baltistica* 27 (2), 83–84.
- ROSINAS, A. 1995: *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- ROSINAS, A. 1996: *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- SKARDŽIUS, PR. 1999: *Rinktiniai raštai* 5. Sudarė ir parengė spaudai Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- URBUTIS, V. 1978: [Rec.] Czesław Kudzinowski. Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“. *Baltistica* 14 (1), 81–85.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* I, Vilnius: Mokslas.

Jūratė Pajėdienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, 2055 Vilnius, Lietuva
jurate.pajediene@lki.lt

Gauta 2002 08 19